

It's the food, my friend! - Jaargang 6: Op zoek naar een voedselvisie voor Nederland
Debat 4: De impact van geld op ons voedselsysteem.

"De economie moet in dienst staan van de menselijke waardigheid"

Het vierde debat van *It's the food, my friend!*, op 30 maart in De Rode Hoed, ging over de impact van geld op ons voedselsysteem. Hoofdspreker Herman Wijffels stal de show met zijn kritiek op het huidige economisch systeem en zijn pleidooi voor een circulaire economie. Wijffels legde uit hoe het heersende financiële systeem de verduurzaming van de voedselketen tegenwerkt. Daarbij sloeg hij soms een ronduit revolutionaire toon aan: "De machtscentra moeten worden afgebroken doordat burgers het niet langer pikken." De twee andere sprekers kwamen korter aan het woord. Helen Toxopeus, onderzoeker naar alternatieve geldsystemen, vulde het verhaal van Wijffels aan door te wijzen op het duurzame potentieel van opkomende nieuwe geldsystemen. Koos Bakker, oprichter van Estafette Odin, legde uit hoe coöperaties waarin burgers deelnemen, kunnen leiden tot meer duurzaamheid.

De Rode Hoed was deze keer tot de nok gevuld met bezoekers. Zoals bleek uit de rondvraag van Felix Rottenberg, waren er opvallend veel bezoekers die voor de eerste keer het debat bijwoonden. Er waren ook wat meer boeren en bankiers aanwezig dan gewoonlijk. Op de vraag van Rottenberg of er mensen zonder bankrekening aanwezig waren, stak niemand zijn vinger op. Adviseurs en organisators, doorgaans vrij ruim vertegenwoordigd, werden door Rottenberg geksherend getypeerd als mensen die hun carrière meestal al achter de rug hebben. Dit ontlokte aan Herman Wijffels de droge constatering dat hij dan ook in die categorie moet vallen.

Herman Wijffels: "De economie moet in dienst staan van de menselijke waardigheid"

Herman Wijffels is CDA'er, econoom en hoogleraar Duurzaamheid en Maatschappelijke Verandering aan de Universiteit Utrecht. In het verleden doorliep hij een glansrijke carrière als voorzitter van de hoofddirectie van Rabobank, voorzitter van de Sociaal-Economische Raad en bewindvoerder bij de Wereldbank in Washington. Daarnaast bekleedde hij talloze nevenfuncties, onder andere als informateur bij de kabinetformatie in 2006. Als een van Nederlands meest vooraanstaande denkers over duurzaamheid, krijgt hij ruim de tijd voor zijn verhaal.

Primaire sector: dure arbeidsplaatsen

Wijffels begint zijn verhaal met de aankondiging dat hij zal spreken over de financiering van het voedselsysteem. Een gemiddeld agrarisch bedrijf heeft 2½ miljoen euro aan kapitaal. Voor dat geld is vaak maar 1 voltijd arbeidskracht aan het werk. Daarmee heeft de agrarische sector de duurste arbeidsplaatsen in de economie: twee tot vijf miljoen euro aan kapitaal per arbeidsplaats. Daar staat tegenover: het kapitaal komt grotendeels uit eigen vermogen (gemiddeld voor tweederde). Voor de grondgebonden landbouw is dat aandeel veel hoger (ca. 80%) dan voor intensieve sectoren zoals glastuinbouw en varkenshouderij, sectoren die nu in de problemen zitten. De ondernemer streeft er

doorgaans naar om met inzet van dat kapitaal een gezinsinkomen te verwerven; rendement op kapitaal wordt niet gezocht.

Monsanto en co

Zodra je gaat kijken naar de eerste kring van ketenpartners, verandert dit beeld. Onder de verwerkende en toeleverende bedrijven vind je coöperaties, familiebedrijven en beursgenoteerde bedrijven. Bij coöperaties speelt kapitaalrendement nog geen rol, bij familiebedrijven enigszins, maar bij beursgenoteerde bedragen is het allesbepalend: er is een druk om rendement op kapitaal te creëren, ook als dat ten koste van mensen, dieren en milieu gaat. Onder de beursgenoteerde bedrijven zijn bedrijven als Monsanto erop uit om een monopolieachtige positie in te nemen en daarmee druk uit te oefenen, zoals Wijffels het formuleert.

Kapitaalrendement domineert

In de tweede kring om de primaire sector, de supermarkten, zijn de meeste bedrijven beursgenoteerd, dus *bottomline*-gedreven. De supermarkten vormen de belangrijkste link tussen de boer en de consument. Resumerend, zegt Wijffels, kun je zeggen dat het kapitaalrendement niet voorop staat in de productie, maar wel bij de richtinggevende spelers in het voedselsysteem. "Naar mijn inzicht is er een sterke impuls om kapitaalrendement te realiseren eventueel ten koste van voedselkwaliteit, mensen, dieren en de bodem" aldus Wijffels.

Vrijhandel en duurzaamheid

Is het mogelijk om met een integrale benadering van het huidige systeem te komen tot verduurzaming? Wijffels is daar niet optimistisch over: "Er is een sterke neiging om door te gaan in de logica waar het systeem op gebaseerd is. Als je bijvoorbeeld bij de Wereldhandelsorganisatie aankomt met vragen over milieu, dieren of voedselkwaliteit zeggen ze al snel: daar gaan wij niet over. In het streven naar meer vrijhandel spelen die overwegingen altijd een ondergeschikte rol."

Grote bedenkingen bij TTIP

"Daarom heb ik ook bedenkingen bij TTIP, het Transatlantische Handels- en Investeringsverdrag met de Verenigde Staten dat momenteel wordt voorbereid. Als dat doorgang vindt, gaat alles wat gangbaar is in de VS op het gebied van dierenrechten en milieu, zo'n invloed op het Europese systeem uitoefenen dat we verder van huis raken dan we nu al zijn. Dat geldt bijvoorbeeld voor het toepassen van sommige vormen van biotechnologie. Ik denk dat de mogelijkheid om levend materiaal te patenteren niet in het belang van de mensheid is. De motivatie achter deze vorm van veredeling is erg gericht op kwantiteit. Ik denk dat er andere methodes zijn waarmee je de voedselvoorziening kan verbeteren en dat de wijze waarop Monsanto en soortgelijke bedrijven daarmee omgaan, niet in het belang van consumenten en boeren is. Die aanpak importeren we via de TTIP.

Bodemverarming als gevolg van systeem

Wijffels vraagt zich hardop af: "Welke andere krachten zijn vanuit dat financiële systeem van invloed op de landbouw?" Hij neemt ter illustratie de Flevopolder. Een paar decennia terug is de Flevopolder ingepolderd. De grond was nieuw en zeer vruchtbaar. Inmiddels is de grond, onder druk van het financiële systeem en de overheid als eigenaar en verpachter van die gronden, kwalitatief achteruit gegaan door gebruik van

te zware machines in natte omstandigheden en door te intensieve teelten. De opbrengsten lopen daardoor nu terug. Het gevolg is dat de boeren gaan diep ploegen tot een meter diep om nieuwe grond naar boven te halen - om vervolgens door te gaan op de oude manier. Maar zo'n ingreep kun je maar één keer doen.

Systeem breekt bodem af

Wijffels: "Die achteruitgang van de bodem is een algemeen fenomeen in de landbouw. Dat laagje vruchtbare grond (50 cm) waar we al ons voedsel vandaan halen wordt op tal van manieren geërodeerd en loopt terug in kwaliteit. Er is verzilting, verwoestijning, winderosie en watererosie. Oorzaken zijn te intensief gebruik, irrigatie, verkeerde landbouwmethoden. Kortom: structureel zit dit systeem op een koers die de voornaamste bron van ons voedsel, de bodem, structureel aantast. Mijn centrale aanbeveling is om daar wat aan te doen."

Lage voedselprijzen voor lage lonen

Wijffels legt uit hoe het naoorlogse beleid ons voedselsysteem heeft bepaald. In de naoorlogse periode kampten we met schaarste, dus het centrale beleidsthema was industrialisatie. Men wilde een economische structuur opzetten waarmee we ons als exportland konden doen gelden. Een belangrijk instrument daarbij waren lage voedselprijzen, want lage voedselprijzen maken lage lonen mogelijk - en dat is goed voor de industrie. Dat prijsbeleid is nog steeds kenmerkend voor het Nederlands voedselsysteem. Als je kijkt naar het maakcluster in onze economie, is dat 30%. Tien procent daarvan is landbouw, een derde petrochemie, de rest overige productie. Landbouw is dus nog steeds belangrijk.

Efficiëntie en specialisatie leiden tot plofkip

"Doordat men de lonen laag wilde houden en veel produceren, werd efficiëntie het basistempel op ons voedselsysteem, samenhangend met specialisatie. Want door specialisatie kan je iets excellent doen. Tezamen hebben efficiëntie en specialisatie in de voedselsector echter geleid tot een structuur die is te kenmerken als "georganiseerde onverantwoordelijkheid". In de kippensector bestaat de productieketen nu uit zo'n 40 individuele schakels. Elke schakeltje optimaliseert voor zijn eigen deel van het proces, en kijkt zelfs een beetje naar duurzaamheid. Maar niemand denkt of innoveert over alle schakels heen, met als resultaat een eindproduct dat het tegengestelde van duurzaam is en waar niemand voor verantwoordelijk is."

Laagste prijs, geen waarden

"Het is ook interessant om te kijken hoe supermarkten zich positioneren. Ik las afgelopen week iets over een supermarkt die zich wil gaan herpositioneren. En hoe? Door de goedkoopste te zijn. Goedkoop betekent dan: de laagste prijs. Volgens mij is het woord "goedkoop" afgeleid van "goede koop". Je zou denken dat er meer komt kijken bij een goede koop dan alleen de prijs. Maar het gaat alleen om prijs. We zitten kennelijk nog steeds in een *mindset* die is gestempeld door wat na de Tweede Wereldoorlog is bedacht. Waarden zoals netjes omgaan met dieren, kwaliteit leveren waar mensen gezond van blijven, netjes omgaan met mensen, dergelijke waarden hebben traditioneel geen plek in ons voedselsysteem."

Van lineair naar circulair

"Als je kijkt naar de manier waarop we nu met voedsel omgaan, is dat een lineair systeem. We pakken grondstoffen uit gemeenschappelijke bronnen, verwerken ze, en maken een eindproduct dat uiteindelijk wordt weggegooid. We verbruiken onze hulpbronnen echter te snel. Bij het maakproces accepteren we allerlei ongerechtigheden op ecologisch en sociaal vlak. En aan eind van het proces vervuilen we het milieu met de restanten. Als je kijkt naar de bevolkingsgroei en als je ziet dat de consumptie zich exponentieel ontwikkelt, gebruiken we onze bronnen op een manier die niet houdbaar is. We leven boven onze stand." Wijffels reikt meteen de oplossing aan: "We moeten van een lineaire naar een circulaire organisatie, waarbij we alle reststromen opnieuw kunnen gebruiken voor productie."

Nutriënten terug naar de bron

"Dat betekent dat we ook alle nutriënten die we nodig hebben om de grond vruchtbaar te houden, zoals fosfaat, moeten terugbrengen in de grond. In ons huidige systeem gebeurt dat niet, in flagrante mate. We halen enorme hoeveelheden maïs en soja uit Amerika en maken er hier veevoer van. Alle nutriënten die nodig zijn om de grond in Brazilië vruchtbaar te houden, zijn hier. En wij zitten opgezadeld met nutriënten die geen waarde hebben en zelfs vervuilend zijn. Terwijl in Brazilië de grond verarmt."

Mogelijke oplossingen

"Bij de vroegere gemengde bedrijven was circulariteit logisch. Die tijd is voorbij, maar ook gespecialiseerde bedrijven kunnen circulariteit realiseren door samen te werken. In Nederland is het echter onmogelijk om de kringloop op die manier te sluiten, want we hebben veel te veel dieren (130 miljoen) voor de hoeveelheid veevoer die we met akkerbouw kunnen produceren."

"Ook in de technologie kun je oplossingen zoeken, bijvoorbeeld bioraffinage. Je kunt de grondstoffen in Zuid-Amerika raffineren, om de nutriënten die je nodig hebt daar te houden, en alleen de noodzakelijk nutriënten hierheen te halen. Je zou ook kunnen raffineren in Rotterdam en de lege retourschepen een vracht mee geven."

"In elk geval moet het Nederlandse landbouwsysteem zorgvuldig gaan kijken hoe je het proces meer circulair kunt maken, met minder input van buitenaf en meer samenwerking."

Melkveehouderij en grondgebondenheid

"In de melkveehouderij, in de discussie rond grondgebondenheid, is dit nu heel actueel. De regering heeft in mijn ogen een compromis afgesproken dat niet duurzaam is. De PvdA wilde 100% grondgebondenheid houden, de VVD 0%. In het compromisvoorstel mogen intensieve bedrijven nog steeds uitbreiden, maar de helft van de uitbreiding moet grondgebonden zijn. Matig intensieve bedrijven hoeven maar 25% van hun uitbreiding grondgebonden te doen. De deur naar verdere intensivering staat dus redelijk ver open. Dat betekent dat we verder gaan op dezelfde voet: heel veel productie op heel weinig grond. Dat is in strijd met de noodzaak van circulaire bedrijfsmodellen. In de loop van de 21^e eeuw zal dit echt steeds belangrijker worden."

Gezondheid

We moeten ook kijken naar de kwaliteit van voedsel en onze gezondheid, vindt Wijffels. "Het streven naar de laagste prijs levert veel producten op die niet dienstbaar zijn aan de gezondheid van de mens. Dankzij de snelle ontwikkeling van *life sciences* krijgen we

meer inzicht in het functioneren van organismen, en de verbinding tussen de vitaliteit en het terugdringen van ziektes. Dat is een nationale opgave. We moeten ons voedselsysteem doorontwikkelen naar een systeem dat gericht is op kwaliteit.

MVO 2.0

"Het beleid zou gericht moeten zijn op een systeem dat goed voedsel voortbrengt, minder milieubelastend is en de hulpbronnen in stand houdt. In de voorhoede van het bedrijfsleven begint dit door te dringen. Eind 20^e eeuw bereikte het aandeelhouderskapitalisme zijn hoogtepunt. Hierbij hadden ondernemingen maar een doel: winst maken. Als tegenreactie kwam het maatschappelijk verantwoord ondernemen op. Het idee was: winst is prima, maar niet ten koste van mens en milieu. Bij maatschappelijk ondernemen 2.0 worden ondernemingen zich bewust van hun *positieve* maatschappelijke rol. Ze kunnen waarde creëren in meerdere dimensies; niet alleen financieel en economisch, maar ook sociaal en ecologisch. Dat bewustzijn ontwikkelt zich nu. Bedrijven als Unilever en DSM zijn daarin voorlopers.

Nieuwe manieren van boekhouding

"Grote accountantskantoren zijn bezig om instrumenten te ontwikkelen waarmee ondernemingen ook kunnen rapporteren over die maatschappelijke toegevoegde waarde. De dubbele boekhouding is terug, maar op een nieuwe manier. In die nieuwe manier van waardebeoordeling worden prestaties gerapporteerd op de drie gebieden People, Planet en Profit."

"Wat tot nu toe blijkt uit die rapporten is dat het maatschappelijk resultaat van bedrijven meestal een dikke min is. Het micro-economische resultaat is doorgaans positief. Dat gaat dus ten koste van de macro-economie. In de voedselsector is het helaas zo dat er meer macro-economische waarde wordt vernietigd dan er micro-economisch wordt gecreëerd. Netto wordt er dus waarde vernietigd."

De stelling van Herman Wijffels

De landbouw moet (weer) meer gaan werken volgens circulaire principes. Dat betekent natuurlijke hulpbronnen onderhouden, verbeteren en optimaal benutten; en zo weinig mogelijk industriële inputs gebruiken.

Discussie: wat kunnen we doen?

In het aansluitende vragenronde worden eerst alle vragen ingezameld. Een aantal vragen heeft betrekking op de rol die burgers, banken, overheid kunnen spelen in de transitie. Froukje Koter van de Youth Food Movement Brabant vraagt: "Wat kan ik morgen zelf anders doen?" Anne Veltman van Rabobank vraagt: "Welke rol zou een bank kunnen spelen in deze transitie?" Frank van Dommelen, werkzaam bij Triodos Bank, vraagt of er politieke maatregelen van de overheid nodig zijn om een transitie te bewerkstelligen. Ingrid Jansen, die adviseert over verduurzaming, vraagt: "Hoe kunnen we de aandeelhouders uit de voedselproductie halen?"

Kringlopen sluiten, maar hoe?

Er zijn ook veel vragen die ingaan op het sluiten van kringlopen. Allard Bosma van de Warmonderhof protesteert tegen het idee van raffinage en verscheppen van nutriënten. "Dat is symptoombestrijding binnen een fout systeem." Piet van IJzendoorn, biologisch-dynamische boer, sluit aan: "We moeten het mondiaal zo organiseren dat voedsel zo dicht mogelijk bij mensen geproduceerd wordt."

Peter Duinstra, duurzaam tomatenteler, merkt op dat hij zelf tomaten teelt op een manier waarbij alle nutriënten worden teruggegeven aan de bodem. Maar de supermarkt weigert om dit verhaal bij de tomaten te vertellen, zegt hij. Hans van Hagen van Rabobank sluit aan: "Veel boeren en tuinders zijn overtuigd van het belang van kringlopen. Maar hoe krijg je een omslag bij food retailers?" Roderik, boer uit Zeeland: "Hoe kunnen we de consument overtuigen dat duurzaam vlees meer mag kosten?" Jole Huize, burger, maakt het mondiaal: "In het westen produceren we veel voedsel dat we weggooien. Waar zit de wereldwijde verdeling in uw verhaal?"

Een lineair denkend wezen in een cyclische werkelijkheid

Wijffels beantwoordt de vragen in twee clusters. Eerst gaat hij in op de kringloopkwestie: "Mijn eigen opvatting is dat het om allerlei redenen, zelfs uit het oogpunt van microbiologie, beter is als mensen voedsel eten dat in hun eigen omgeving is geproduceerd. We zijn geëvolueerd naar een positie waarin we de rol van de mens opnieuw moeten doordenken en positioneren. Traditioneel zagen wij onszelf als kroon op de schepping en meester van het geheel. We zijn onszelf gaan zien als losstaand van het natuurlijk systeem. We manifesteren ons als een lineaire denkend en handelend wezen in een circulaire werkelijkheid. Dat ging heel lang goed, zolang er weinig mensen op de planeet waren. Maar nu kan dat niet meer. We moeten ons richten op de levensprocessen in de natuur. Als ik kijk op celniveau, ben ik in mijn leven al 73 keer helemaal vernieuwd. Alles is cyclisch. We leven in het Antropoceen, maar het antropocentrisme is niet langer houdbaar."

Grote rol voor overheid

Vervolgens gaat Wijffels in op de rol die mensen ("we" of "ze") kunnen spelen in de transitie. "In de eerste plaats moet het bij ieder individueel beginnen. De transitie begint met individueel bewustzijn en gedrag. Niet alleen als consument maar ook als ondernemer, werknemer of burger. Daar begint het, ik zeg niet dat het daar eindigt." "Vervolgens moet je kijken hoe je de omslag kunt bevorderen. Daar kunnen we niet zonder de overheid. De overheid is de expressie van onze collectieve wil, in het ideale geval althans. Er zit een enorm gat in onze economische orde dat moet worden gedicht. Ons economisch beleid is namelijk gevormd door de veronderstelling dat prijzen altijd zodanig zullen muteren dat schaarste wordt gevuld. Maar onze schaarste zit in de collectieve goederen. In de vervuiling van zeeën, de afbraak van bodems en biodiversiteit. Dat is het belang van de hele mensheid. Het systeem regelt niets voor collectieve goederen. Daar moet de overheid dus in beweging komen, om te voorkomen dat er schade wordt berokkend. Alle economische handelingen die ten koste gaan van sociale en ecologische waarden, moeten een prijs krijgen."

Revolutie?

Wijffels besluit met de constatering dat vanuit het heersend systeem niet veel vernieuwing te verwachten is. "Uiteindelijk komt de vernieuwing niet uit de machtscentra van de huidige orde. Die machtscentra moeten worden afgebroken doordat burgers, mensen het niet langer pikken. Dan kunnen we beginnen met een nieuwe orde."

Felix Rottenberg vult aan dat dit een geleidelijk proces zal zijn: "Wijffels verkondigt een opvallende stellingname voor iemand die jaren in het centrum van de macht heeft geopereerd. Het afbreken van een heersend systeem is niet makkelijk. Dan hebben we het over decennia, niet over jaren."

Helen Toxopeus: "We moeten ons geldsysteem zo ontwerpen dat het duurzaamheid in de hand werkt "

Na Herman Wijffels komt Helen Toxopeus kort aan het woord. Toxopeus is econoom en onderzoeker aan de Erasmus Universiteit. Ze werkte enige tijd bij ABN AMRO en schreef de boeken "Een verkenning van ons geldsysteem" en "Een @nder soort geld". Toxopeus wijst op de opkomst van alternatieve geldsystemen en financieringsmethoden wereldwijd. In zulke systemen zijn nieuwe mogelijkheden om tot een duurzame aanpak te komen, betoogt Toxopeus. In Nederland is onlangs in Hilversum besloten de "Gooische Gulden" in te voeren als lokale munteenheid.

Geldinnovatie mogelijk door lage transactiekosten

"De kernvraag van mijn onderzoek is: kan financiële innovatie leiden tot meer duurzaamheid? Als we kijken naar de geschiedenis van financiering, begin je bij kleitabletten en kerfstok en kom je nu uit bij *crowdfunding*. In de huidige innovatie zijn twee zaken van belang: de innovatie hangt samen met een bewustzijnsverschuiving, en wordt vaak mogelijk gemaakt doordat technologie heeft geleid tot zeer lage transactiekosten."

De *tragedy of commons* is niet noodzakelijk

Toxopeus haalt haar inspiratiebron aan: Elinor Ostrom. "Zij is de enige vrouw die de Nobelprijs voor economie heeft gewonnen, in 2009. Zij richtte haar blik op de collectieve goederen van de mensheid. Daarbij besloot ze verder te kijken dan de *tragedy of commons*, het fenomeen dat we geneigd zijn alles op te maken. Ze keek juist naar plekken op aarde waar mensen erin slagen om bronnen duurzaam te beheren. Daarbij heeft ze de principes benoemd die het mogelijk maken dat mensen op deze manier samenwerken."

Oplossingsrichtingen voor een duurzamer financieel systeem

"Ten eerste zie je een opkomst van decentrale systemen van financiering, zoals *crowdfunding*. Ik heb zelf bijvoorbeeld 25 dollar bijgedragen aan een klein project met daklandbouw in de VS. De groente heb ik uiteindelijk door een Amerikaans vriend laten ophalen. In Nederland hebben we het project "Boer zoekt Buur." Daarbij financieren burgers zonnepanelen voor een boer. In ruil krijgen ze bonnen voor de volgende oogst. Dat is een nieuwe manier om vreemd vermogen aan te trekken."

"Nog een voorbeeld: ik ben lid van de Windcentrale, met 7000 andere huishoudens heb ik een windmolen. Ik krijg rendement in de vorm van energie. Maar belangrijker is dat we samen iets geregeld hebben. Nieuwe technologie geeft ons deze kansen. Daardoor worden sommige oude logge structuren minder nodig."

Andere geldsoorten

"Een tweede oplossingsrichting schuilt in andere geldsoorten. De Social Trade Organisation (STRO) houdt zich hiermee bezig, ook in Nederland. In Honduras is geld ontwikkeld op basis van de *jatropha* plant. Die is aangeplant en er zijn waardebonnen uitgegeven op basis van toekomstige productie. Die waardebonnen konden lokaal als geld gebruikt worden. Ze helpen om vertrouwen in het project op te bouwen."

De Bristol Pound

"Er bestaat tegenwoordig software waarmee je je eigen geldsysteem kunt opzetten. Een voorbeeld is de Bristol Pound. Zelfs de burgemeester van Bristol ontvangt zijn salaris nu in Bristol Pounds. Deze lokale systemen worden ontworpen om geld in de lokale gemeenschap te rouleren. Daarmee ontstaat een ander soort economische prikkel."

"In Sardinië bestaat een lokaal geldsysteem, de Sardex, gebaseerd op ruilhandel. Want waarom zou je met z'n allen achter de geraniums gaan zitten als er geen geld is? Zo'n systeem werkt ook in tijden van crisis en werkeloosheid."

In Nederland

"Ook in Nederland komt dit soort initiatieven op. Kijk eens op de website www.socialtrade.nl. Er zijn energiecoöperaties, voedselcoöperaties en geldsystemen met een dynamiek die meer dienend is aan de reële economie."

De stelling van Helen Toxopeus

We moeten ons financieel systeem zo ontwerpen dat duurzaamheid een logisch gevolg wordt.

Koos Bakker: "Coöperatieve voedselketens zijn onweerstaanbaar"

Koos Bakker is de oprichter van het biologische handelsbedrijf Odin. In 1984 startte hij al met biologische groenteabbonementen. Vanuit hier zette hij de winkelketen Estafette op. In 2012 schakelde hij de organisatievorm van Estafette Odin om van een vennootschap naar een coöperatie. Het bedrijfskapitaal werd hierbij geneutraliseerd. Bakker vertelt hoe zijn coöperatie in elkaar steekt en wat hiervan de effecten zijn. Hij begon zijn verhaal met zijn stelling:

De stelling van Koos Bakker

We moeten ons richten op het creëren van nieuwe "onweerstaanbare" realiteiten, met alle beschikbare tijd, middelen en energie - zodat andere realiteiten verouderen of de oudere realiteiten veranderen.

Volgens Koos Bakker is de biologische landbouw een treffend voorbeeld van zo'n nieuwe realiteit: oorspronkelijk een splinterbeweging, heeft ze de gangbare visie op voedsel en voedselproductie inmiddels sterk veranderd. "Dat is te danken aan die eigenwijze producenten in de jaren '60, '70 en '80 die dwars tegen de stroom ingingen en besloten om het helemaal anders te doen."

Voorwaarden voor een duurzame voedsleconomie

Die nieuwe realiteit in de voedsleconomie moet volgens Bakker voldoen aan drie voorwaarden. Ten eerste moet er integrale waardeschepping in voedselketens plaatsvinden; niet alleen in geld maar ook maatschappelijk. Vervolgens moeten voedselketens zich associëren in coöperaties om de keten te sluiten. Dat wil zeggen dat de consument moet deelnemen als co-creator. En ten slotte moet het kapitaal en het vermogen dat hiervoor nodig is, zoveel mogelijk binnen de keten circuleren, dienend aan de integrale waardecreatie.

Niet meer in ketenschakels denken

Bakker legt uit hoe hij zelf de Odin coöperatie met deelname van burgers heeft opgezet. "Wij hebben nu 300 medewerkers, 18 winkels en een groothandel. We zijn de coöperatie gestart vanuit het inzicht dat de schakels in de productieketen geen sectoren op zich moeten zijn; want dan komen ze tegenover elkaar te staan. De coöperatie hebben we dus niet verdeeld in ketenschakels maar op een andere manier."

De coöperatie Odin

"Wij hebben in de eerste plaats participerende leden. Dat zijn burgers, mensen die gebaat zijn bij maatschappelijke waarden. Dat kunnen consumenten zijn maar ook boeren en andere betrokkenen. Ten tweede zijn er kapitaalleden: dat zijn institutionele organisaties (geen mensen, maar stichtingen) die het kapitaal beheren. En ten derde zijn er ondernemersleden; dat zijn werknemers van Odin die vanuit hun betrokkenheid meer willen doen. Inmiddels hebben we 2400 participerende leden, 2 kapitaalleden en 16 ondernemersleden. De coöperatie heeft als hoofddoel om leden van biologisch voedsel te voorzien en daarvoor financiën te verschaffen."

Geen persoonlijk eigendom

"Participerende leden kunnen voor maximaal 1000 euro participeren. Ondernemersleden kunnen voor maximaal 10.000 euro participeren. De winstdeling per lid is afhankelijk van het transactievolume; als je meer transacties pleegt, krijg je een evenredig deel van het eventuele resultaat uitbetaald. Het kapitaal is ondergebracht in twee stichtingen, de kapitaalleden. De productieketen is geen persoonlijk eigendom van leden. Er is dus geen dominante aanspraak van leden in de coöperatie."

Gevolgen van de coöperatieve aanpak

"Door het werken in een coöperatie wordt de collectieve verantwoordelijkheid weer voelbaar. Vroeger waren er honderden imkers onder boeren en fruittelers. Onder druk van de markt is dat verdwenen. In Odin brengen we dit nu bewust terug. Vijftien bedrijven houden weer bijen. Daarnaast constateerden we dat de diversiteit in tarwe volledig is verdwenen. Daarom ontwikkelen we nieuwe tarwerassen, voordat we onze tarwe uit de Oekraïne moeten gaan halen. We werken aan tien nieuwe rassen. In de toekomst is er veel meer mogelijk. Met dit soort coöperaties kun je ook zaadleveranciers en andere sectoren financieren."

Bakkers eindconclusie luidt dan ook: "Coöperatieve voedselketens zijn onweerstaanbaar."

Slotdiscussie

In de slotdiscussie viel Herman Wijffels het heersende economische bestel nogmaals aan, deze keer met een meer filosofische insteek: "De economie zou in dienst moeten staan van de menselijke waardigheid, opdat elke mens zijn unieke potentie kan ontwikkelen en daarmee een bijdrage leveren aan de samenleving. En de financiële sector moet in dienst staan van zo'n economie. Het grote drama van onze tijd is de omkering van deze drieslag. Het rendement van de financiële sector is nu leidend, de economie staat in dienst van de financiële sector, en de mens is sluitpost."

Vernieuwing klein en lastig te financieren

Helen Toxopeus constateert dat fundamentele vernieuwing in zowel de agrarische sector als de financiële sector vaak klein begint, en daardoor lastig te financieren is. "Dat geldt ook voor hybride waardecreatie."

Sociaal darwinisme en de mededingingswet

Zowel Herman Wijffels als Koos Bakker vragen om het herstel van samenhang en verbinding. Volgens Bakker is samenwerking de beste manier om dit te doen. Dat botst echter met het sociaal-darwinistisch denken dat nog overheerst in de economie. Wijffels gaat hier vervolgens dieper op in: "Het sociaal darwinisme is bijvoorbeeld leidend in de mededingingswet. Er zijn nu van sectoren die willen samenwerken om meer duurzaamheid tot stand te brengen (de plofkip), wat de mededingingsautoriteit heeft verboden. We gaan als mensheid nogal primitief met het leven om. En dat heeft te maken met dat sociaal-darwinistische uitgangspunt. We staan echter op een heel fundamenteel punt: het gaat er niet om hoe we verder moeten, maar hoe we kunnen overleven."

Een nieuwe basisbeweging groeit al

Koos Bakker is optimistisch: "Ik denk dat duizenden staan te popelen om zich te verbinden met de voedselsector. We moeten de mogelijkheid voor actie dichterbij mensen brengen. We moeten opleidingen vormgeven en consumenten betrekken." Wijffels: "Er zijn de laatste jaren honderden coöperaties aan het ontstaan van mensen die los van de bureaucratie in hun eigen behoeften willen voorzien. Dat is een basisbeweging. De Rabobank (en andere banken) moeten naast en achter de mensen gaan staan om die maatschappelijke veranderingen financieel armslag te geven."

Mogelijkheden bij pensioenfondsen

Een werknemer van Odin vraagt: "Grond is onbetaalbaar geworden. Hoe kunnen we landbouwgrond nog financieren?"

Helen Toxopeus: "We hebben heel grote vermogens, namelijk pensioenfondsen die op zoek zijn naar rendement. Daar moeten mogelijkheden zijn. In rivierenland zijn nu mensen bezig om een pensioencoöperatie op te richten die lokale productie en de kwaliteit van de leefomgeving bevordert. Het huidige systeem dat puur op geld is gebaseerd biedt maximale flexibiliteit, want je kunt je geld verplaatsen. Als een deel van de waarde niet in geld zit, ben je ook een stuk flexibel kwijt. Maar daar staan allerlei duurzame waarden tegenover."

Marktwerking en de grondprijs

Koos Bakker: "Tachtig procent van het kapitaal bij boerenbedrijven zit in eigen vermogen. Maar dat is een theoretische waarde, die is gebaseerd op de opgeblazen grondprijzen. In hoeverre is dat reëel?"

Wijffels: "In ons land ligt een enorme druk op de grond. Elk jaar gaat 10.000 hectare van landbouw naar industrie. Dit geeft een enorme opwaartse druk op de grondprijs. Als je echt op de lange termijn kijkt, is het reële rendement op grond, na aftrek van inflatie, niet meer dan 1%. Maar er is allerlei wetgeving verdwenen die de grondprijs vroeger in toom hield. Vroeger was er een wetgeving die lage pachtprijzen regelde. Nu is dat marktwerking geworden. Vroeger mocht een zoon of dochter die grond overnam dat doen tegen een familieprijs. Dat is afgeschaft. En verpachters die grond verkochten

moesten dat vroeger eerst aan de pachter aanbieden. Al die regels zorgden voor lage kostprijzen voor grond."

Naborrel: Friskijkers en Dwarsdenkers

Tijdens de borrel na afloop reageren enkele bezoekers, waaronder Anna Veltman van Rabobank: "Ik vond vooral de praktische voorbeelden, zoals de daktuinen waar je voor 25 dollar aan kon deelnemen, inspirerend. Ik werk voor het team Friskijkers en Dwarsdenkers van Rabobank IJsseldelta in Zwolle. Dat is een groep mensen die van buiten de financiële sector komt en als taak heeft om na te denken over de transitie naar een duurzamere economie. Nieuwe vormen van financiering, circulaire economie, deelname van burgers, dat is interessant voor ons. Rabo IJsseldelta loopt hiermee overigens voorop."

Kritiek op ACM

David Klingen, producent van Ghee Easy: "Ik vond het leuk dat Wijffels pleitte voor herziening van het mededingingsrecht. Dat sluit aan op mijn kritiek enkele weken geleden op de aanpak van de ACM van de samenwerking rond de plofkip."

De Gooische Gulden

Martin van den Heuvel, Social Trade Organisation (STRO): "Wij ontwikkelen met STRO systemen voor alternatief geld, zoals de Gooische Gulden. Die munt wordt beheerd door een coöperatie van bewoners, ondernemers en de gemeente. Afgelopen week is besloten om de munt in te voeren in Hilversum. Zo kun je de lokale economie versterken. Oppotten wordt ontmoedigd doordat er een negatieve rente staat op opgespaarde tegoeden."

De rol van Europa

Rieks Toxopeus, landbouwkundige en vader van Helen Toxopeus: "Ik onderschrijf de problematiek die Wijffels beschrijft, maar ik vraag me af hoe je de transitie waar hij om vraagt kunt bewerkstelligen. Hij kent de overheid een grote rol toe, maar de overheid denkt meestal maar tot de volgende verkiezingen. Dan moet dit soort denkbeelden eerst gemeengoed worden. Verder miste ik een beetje de rol van Europa in de dit verhaal. Vrijwel alle regels worden immers in Europa gemaakt, niet in Nederland."

Alexis de Roode

*Het volgende debat in de serie It's the food, my friend! vindt plaats op **woensdag 8 april** in De Rode Hoed in Amsterdam.*

*Thema: **Visserij, visteelt en natuur: op zoek naar een balans.***